

MAGYAR NYELVŐR

146. ÉVF.

*

2022. JANUÁR–MÁRCIUS

*

1. SZÁM

„MAGYAR VALLÁS”: RAGASZKODNUNK KELL AZ ANYANYELVŰ SZOLGÁLATHOZ TÓKÉS LÁSZLÓ VÁLASZAI BALÁZS GÉZA KÉRDÉSEIRE

Tókécs László nyugalmazott református lelkipásztor, a romániai rendszerváltás emblematikus alakja, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspöke (1990–2009), az RMDSZ tiszteletbeli elnöke (1990–2013), a Magyarok Világszövetségének tiszteletbeli elnöke (1997–2001), az erdélyi magyarság független képviselője az Európai Parlamentben (2007–2009), az RMDSZ

(2009–2014), a Fidesz–KDNP EP-képviselője (2014–2019), az EP egyik alelnöke (2010–2012). 2003-tól az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács többször újraválasztott alapító elnöke, 2004-től a Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács alapító elnöke, 2011-től az újan alakult Erdélyi Magyar Néppárt védnöke, 2022-től a Magyar Nyelvőr védnöki testületének tagja. Kezdeményezője és egyik alapítója volt a Sulyok István Református Főiskolának (1990), valamint az ebből kifejlődött Partiumi Keresztény Egyetemnek (2000). Jelenleg az ezt fenntartó Pro Universitate Partium Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Vallási szempontból hogyan magyarázható, hogyan értékelhető az anyanyelv fogalma? Van-e bibliai magyarázat az anyanyelvvel kapcsolatban?

A Szentírásban nem találkozunk az anyanyelvnek olyan értelmű fogalmával, mely a magyar felfogásra jellemző. A nyelv mint kommunikációs eszköz jelentéstartalma igencsak megterhelődött a bűnnel. A bábéli őstörténet szerint a világ sokféle nyelve „bűnben fogantatott”, és a Zsoltárok könyvétől kezdve Jakab apostol leveléig „a nyelv bűnei” jelentik minden rossz és baj egyik legfőbb forrását.

Ezzel szöges ellentétben Isten ígéje a szentség hordozója. Isten szava: Isten akarata. Az a szó, amely „Isten szájából származik” (Mt 4,4). A törvény és a próféták – az Ószövetségben. Az „örömhír”, az evangélium – az Újszövetségben. „Sőt felette közel van hozzád ez ige: a te szádban és szívedben van, hogy teljesítsed azt” – mondja Mózes vándorló népének. Megtartása létkérdés: „az életet és a halált adtam előtökbe, az áldást és az átkot: válaszd azért az életet, hogy élhess mind te, mind a te magod” (5Móz 30,14.19).

Ebben az istenes értelmében az Ige, a zsidó Biblia üzenetének hordozója, a klasszikus héber: szent nyelv. Évszázadok óta a „választott nép” azonban – maga Jézus is – arámi nyelven beszélt. A bibliai szent iratokat a zsinagógákban ugyan héberül olvasták fel, de arameusul magyarázták. A szent szövegek vallási szentsége elvált a tulajdonképpeni anyanyelvtől.

A kereszténység elterjedésének korszakában a diaszpórában élő zsidók viszont görög nyelven olvasták az ószövetségi bibliát. Maga Pál apostol is az ógörögből kialakult koiné nyelven írta leveleit, mely a hellenizmus során lett általánosan használt nemzetközi köznyelve a Római Birodalomnak. Az Ószövetség legrégebbi görög fordítása, a Septuaginta is ezen a nyelven íródott.

Szent Jeromos hivatalos latin nyelvű bibliafordítása, a Vulgata kísérté végig a középkort. Értelemszerűen a birodalmi latinnak sem volt anyanyelvi dimenziója. A Nyugatrómai Birodalomban az Egyház hivatalos nyelveként nyerte el vallási tekintélyét.

Az anyanyelviség tekintetében a reformáció hozott gyökeres változást a nemzeti nyelvű bibliafordítások révén. Hit és nyelv, nemzetiség és vallás ekkor és ezáltal kapcsolódott egymáshoz elválaszthatatlanul. Luther Márton német bibliájával az élen járt, és meghatározó szerepet játszott a német irodalmi nyelv és kultúra formálódásában.

A vallási és nemzeti ébredés nálunk, magyaroknál kiváltképpen összefonódott egymással. A reformáció Sola Scriptura eszméje és eszménye az egymást követő magyar bibliafordításokban öltött testet. „Az örök Isten beszél – magyarul” – ezenképpen foglalja össze a lényegét Reményik Sándor

erdélyi költő A fordító című versében. A romlásnak indult magyar nemzet Istenéhez tér, hitében és nyelvében remélve szabadulást és megtartást. Hitében és nyelvében él a nemzet – mondhatjuk Széchenyi István szavát kibővítve. Isten ígéjének őseredeti szentsége ekképpen származik át anyanyelvünkre, amely ezáltal új minőséget nyer: „életnek beszéde”, „örök életnek beszéde” lesz hallgatói és követői számára (Fil 2,16; Jn 6,68). „A ki zsidóul és görögül és végre diákul / Szól vala, régen: szól néked az itt magyarul. / Minden népnek az ő nyelvén” – írta volt Sylvester János 1541-ben megjelent Újtestamentumának bevezető hexametereiben.

Visszatekintve a rendszerváltozás utáni harminc évre: mit mondhatunk a magyar nyelv romániai fejlődéséről, helyzetéről? Milyen a mérleg?

Mindenekelőtt őszinte elismerésemet fejezem ki a professzor úr szerkesztésében megjelent Jelentés a magyar nyelvről (2016–2020) kötetért, illetve a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport és társintézményei kiváló munkájáért. Meggyőződésem, hogy a feltett kérdésre egy hasonló erdélyi jelentés adhatna minden részletre kiterjedő, tudományos igényű, alapos választ. Eből a célból indokolt volna egy hasonló romániai kutatócsoport létrehozása és saját jelentésének időszakonkénti elkészítése.

A hivatkozott Jelentés dicséretes módon kitér a külhoni magyar nyelvi állapotok bemutatására. Trianon és a magyar nyelv szétfejlődése című fejezetében híven mutatja be az 1920-as békediktátum óta eltelt évszázad súlyos nyelvi következményeit, amelyek Erdélyben is komoly nyelvromláshoz vezettek. A professzor úr elemzése szerint ennek velejárói az anyaországi köznyelvtől eltávolító szétfejlődés, az egységes és szerves nyelvi fejlődés megszakadása, a magyar kisebbségi nyelv társadalmi visszaszorulása, a vegyesnyelvűség és az idegen szavak térhódítása, nem utolsósorban pedig a nyelvi, nyelvhasználati jogok korlátozása.

A lezajló kedvezőtlen folyamatok okait illetően a korabeli és a jelenkori impériumváltozások viszonylatában beszédes párhuzam vonható az Apor Péter Metamorphosis Transylvaniae című művében bemutatott kor és a poszttrianoni korszak között. Az egykori Habsburg-korszakhoz hasonlóan a román impérium, de különösképpen annak kommunista korszaka idején is mélyreható átalakulások mentek végbe Erdélyben. Habsburg-provinciából kizsákmányolt román peremtartomány lettünk, ezen belül is végletesen leszegényedve. A mezőgazdaság szövetkezeti átalakítása, az erőltetett iparosítás, az urbanizáció és a mesterséges betelepítések a hagyományos erdélyi társadalom, illetve a népességi arányok felborulásához vezettek. Ez, a népünket sújtó erdélyi „me-

tamorfózis” a rendszerváltozást követő, utóbbi harminc évben sem ért véget. A magyarellenes kommunista-internacionalista-ateista politikai kurzust egy nem kevésbé nacionalista, kisebbségellenes, globalista és kozmopolita irányvonal követte, amely nemzeti kultúránkra, hagyományainkra, hitünkre, nyelvünkre hasonlóképpen romboló hatást gyakorol. Egészében véve, változott formában tovább folytatódik a trianoni, nacionálkommunista pánsromán nemzetpolitika, melynek szorításán legfeljebb csak lazítani tudtunk, de tőle szabadulni nem voltunk képesek. Magyar szervezeteink és intézményeink, egyházaink és iskoláink továbbra is nemzeti túlélésünk alapvető feltételeiért kénytelenek harcba szállni.

A Nyelvstratégiai Kutatócsoport népesség-összeírásokon alapuló számításai szerint 2060 körül a határon túli magyar nyelv a legtöbb helyen eltűnhet (Székelyföld és Csallóköz tűnik csak kivételnek) – olvasható a Jelentésben. Csak remélnünk lehet, de tennünk is kell érte, hogy ne így legyen!

Többségben-kisebbségben, szórványban vagy a nyelvvelhalás küszöbén milyen szerepe van vagy lehet az egyháznak az anyanyelvmeztartásban? Van-e ebben különbség az erdélyi egyházak (katolikus, református, evangélikus, unitárius és esetleg más kis egyházak, vallások) között? Melyek teljesítenek jobban?

A magyarországi Alaptörvény teljes történelmi hitelességgel értékeli a történelmi magyar egyházaink nemzetmeztartó szerepét. Hogyha lehetséges, ez az értékelés fokozottan érvényes erdélyi egyházainkra. Hagyományos történelmi egyházaink – a katolikus, református, evangélikus és unitárius – Trianon után sajátlagos vallási, hitbeli missziójuk mellett legfőbb hivatásukként vállalták a rájuk bízott hívek, a nemzet ügyének szolgálatát. Reményik Sándor programerejű versének értelmében azon munkálkodtak, hogy életbe léptessék annak központi üzenetét: „Ne hagyjátok a templomot, / A templomot s az iskolát!” A királyi Románia azonban könyörtelen jogfosztó politikájával szinte teljesen ellehetetlenítette az erdélyi magyarság helyzetét, felszámolta anyanyelvű iskolarendszerét – ennek részeképpen az igen jelentős egyházi iskolahálózatunkat. Észak-Erdély visszatérése Magyarországhoz átmeneti gyógyírt jelentett, a szovjet tankokkal megérkező kommunista rezsim a magyarság jogfosztását betetőzte, magyar közösségünket földönfutóvá tette, mintegy ezer egyházi iskolánkat elállamosította, betelepítési politikájával egész Erdélyt, főképpen pedig nagyvárosainkat elrománosította. A nacionálkommunista-ateista hatalom egyházainkat templomai falai közé száműzte, megfosztva őket minden társadalmi és nemzeti közszolgálati lehe-

tőségtől. Ebben az időszakban a templom ama bibliai véka gyanánt szolgált, mely alá a gyertyát rejtették (Mt 5,15), de ugyanakkor egyetlen mentsvára is maradt az elnyomott magyarságnak, ahol anyanyelvünkön szólhattak hozzájuk papjaik, és folyamodhattak szabadító Istenükhöz.

Az 1989-es rendszerváltozás után egyházaink szoros szövetségben álltak ki népünk mellett. A négy protestáns és négy katolikus püspökség előljárói és lelkészei társadalmi közszerepet vállalva, cselekvő módon vették ki részüket nemzeti önszerveződésünkből jogaink kivívása, tulajdonaink visszaszerzése, intézményeink, iskoláink helyreállítása érdekében. Magyarságunk talpra állásában fontos szerepet játszottak. Mindazáltal a politikai visszarendeződés következtében törekvéseinket – mondom mint volt egyházi vezető – nem koronázta az elvárható siker. Egykori kiterjedt egyházi iskolarendszerünk maradékaként csupán mintegy húsz középiskolát sikerült újraindítanunk. A kommunizmus idején felszámolt magyar egyetemeink helyreállítását megakadályozta a központi hatalom. Szórványosodó településeink és gyülekezeteink végvárain papjaink és lelkipásztoraink sem voltak képesek gátat vetni a pusztulásnak, vegyes vidékeinken pedig a természetes és a mesterségesen gerjesztett asszimilációnak. Egyenlőtlen, már-már kilátástalannak tűnő küzdelmet folytatunk népünk megmaradásáért. Egyházi eredményeink elismerésre méltók, de nemzeti közösségünk fogyatkozó lélekszáma és gyengülő érdekérvényesítő ereje közepette nem lehetnek képesek gyökeres változást előidézni a dolgok általános menetében. De azért kitartó küzdelmeink egyik legfontosabb eredményeként hadd említsük meg az egyházi alapítású nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem (1999) és a Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem (2000) létrehozását.

Az előbbiekhöz kapcsolódva: milyen gyakorlati kérdéseket vet fel az egyházakban az istentisztelet és a prédikáció nyelve? Gondoljunk csak a kétanyelvű családokra, a gyermekeikre! Milyen gyakorlati megfontolásokat igényel a pap, a lelkész részéről, hogy milyen nyelven szóljon?

Ez a kérdés a reformátusoknál nem így tevődik fel, hiszen egyházi törvénykönyvünk előírása szerint a református egyház hivatalos nyelve: a magyar. Értelemszerűen minden egyházi szolgáltatnak anyanyelvünkön kell hangzania. Ebben a tekintetben reformáció kori örökségünkhöz ragaszkodunk, amikor is vallásunkat „magyar vallásnak” hívták. Többé-kevésbé ugyanez érvényes az erdélyi alapítású unitárius egyházra, valamint a lutheránus-evangelikus testvéregházra. A neoprotestáns egyházak közül egyedül a magyar baptisták őrzik nyelvi önállóságukat.

Ezen a ponton egy súlyos elvi kérdéssel találjuk szemben magunkat. Alkalmazkodjunk-e elrománosodó híveink nyelvi elvárásaihoz – miképpen ez a felvidéki hittestvéreink esetében történt, akik jelentős mértékben elszlovákosodtak –, vagy pedig tartsunk ki a hivatalosan megszabott magyar nyelvű szolgálat mellett? Ha beengedjük a román nyelvet a templomainkba, gyülekezeteink elrománosodását kockáztatjuk, vagyis úgy járunk, mint sok szlovákiai gyülekezeti közösségünk. Ha ellenben nem engedünk az asszimilációs hatásoknak, noha a természetes lemorzsolódás elkerülhetetlen, talán mégis sikerül megmenteni magyar közösségeinket. Ez a kínzó kérdés különösképpen élesen vetődik fel a vegyes házasságok esketésekor vagy ifjaink konfirmálásakor, akik közül egyesek már nem ismerik vagy csak törik a magyar nyelvet, továbbá temetési szolgálataink esetén, amikor is a gyászoló család sokszor alig tud magyarul.

Mindezeket szem előtt tartva református egyházunkban változatlanul tartja magát az a törvényes álláspont, hogy ragaszkodnunk kell az anyanyelvű szolgálatához. Ezt a szabályt – ritka kivételtől eltekintve – egyházunk asszimiláns hívei is elfogadják, tudniillik a református vallás számukra is „magyar vallás” – olyannyira, hogy egyházunk nyelvét a vegyes párok román fele vagy a vegyes házasságból származó konfirmándus ifjaink is tiszteletben tartják. Adott esetben azonban lelkipásztoraink is hajlandók annyi engedményt tenni, hogy a román házasság esküvői fogadalmát az anyanyelvén veszik be, vagy a magyarul alig értő gyermeknek a káté tanítását románul is elmagyarázzák, a temetések alkalmával pedig a gyászoló család kívánságára románul is szólnak a gyásznéphez.

A református, illetve a protestáns nyelvhasználati álláspont, az anyanyelvünkhöz való föltétlen ragaszkodás nemzeti szempontból helyesnek és célravezetőnek bizonyul. Az istentisztelet, az igehirdetés nyelve „a nyelvi minta szerepét is betölti, bátorítja a beszélőket a nyelv állandó használatára, erősíti az anyanyelv presztízsét” – állapítja meg Péntek János kolozsvári nyelvész-professzor.

A nyelvi minta vonatkozásában – nemzetközisége, nemzetek fölötti volta miatt – akaratlanul is rossz példát mutat a római katolikus egyház. Vegyes vidékeken a katolikus egyház a román nyelvű istentiszteleti szolgálatnak is teret nyújt, ami a vegyesnyelvűség elterjedését, távlatilag pedig egyes gyülekezetek többségi asszimilációját segíti elő. Kirívó esete a magyar nyelv háttérbe szorulásának a moldvai katolikus csángó magyarok egyházi élete, melyben a magyar nyelv használata szigorú tilalom alá esik. A Trianon után létrehozott bukaresti katolikus érsekség, valamint a csángó magyarokat magába foglaló jászvásári (Iași) katolikus püspökség tulajdonképpen az erdélyi román ortodox

egyházhoz hasonló módon élen jár a nagy román állam intézményes szintű asszimilációs politikájában. Ez a nyelvpolitikai kurzus mára már a 200-250 ezernyi moldvai csángóság szinte teljes elrománosodásához vezetett.

Nekem személy szerint lenyűgöző, veretes, klasszikus hangzású a romániai református lelkészektől hallott oráció. Ez egy sajátos stílus, amelyet tanítanak, avagy olyan erős a hagyomány, hogy egymást hallgatva követik a lelkészek?

Köszönet az elismerésért. A már előbb idézett Sola Scriptura – Egyedül az Ige reformációi programelv értelmében református egyházunkat az Ige egyházának szokás nevezni. Egyházi életünk középpontjában a megtestesült Ige, maga Jézus Krisztus – Solus Christus: Egyedül Krisztus –, valamint a hirdetett Ige, a krisztusi evangélium hirdetése áll. Ennek megfelelően református igehirdetéseink meghatározó fontosságú jellemzője a Krisztus- és az Ige-központúság. Ezt és így tanultuk a teológiai akadémián. Ehhez társul még a prédikálás gyülekezet-központúságának követelménye, mely a nyelvi-anyanyelvi kommunikáció fontosságát és helyességét húzza alá.

„Mint az arany alma ezüst tányéron: olyan a helyén mondott ige” – olvassuk a Példabeszédek könyvében (Pd 25,11). A jó igehirdető ezen az „ezüst tányéron” kínálja az isteni Ige „aranyát”. „Itt vagy az rejtett kincs” – írta a bibliafordító Sylvester János. Egy asszimilálódó, anyanyelvét vesztő világban a „rejtett kincs”, a valódi értékek is odavesznek. Éppen ezért a bibliai nyelv szentségére emelkedő magyar nyelv védelme, éltetése életbevágó fontosságot nyer az Ige hallgatói, az igehallgató gyülekezeti közösség, az anyaszentegyház népének életében. Azért: „Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek, / És áhítattal ejtsétek a szót, / A nyelv ma néktek végső menedéktek” – írja Az Ige című versében Erdély istenes költője, Reményik Sándor.

Az erdélyi református lelkipásztorok igehirdetési stílusa, gyakorlata külön elemzést érdemelne. Általánosságban elmondható, hogy az Ige hirdetését nem csupán a teológiai intézetben tanulták, hanem egy ősi reformációi prédikációs örökség követői is egyben. A latin nyelvű lélektelen liturgizmus helyébe lépett igehirdetés az Ige egyházával együtt a nemzetet is hivatott volt építeni, s ehhez találta meg áldott eszközét: az anyanyelvben.

Az elmondottak mellett megjegyzésre méltó, hogy a protestáns igehirdetés bevezetése és műfaja az idők során jelentős befolyást gyakorolt a római katolikus és az – erdélyi – román ortodox testvéregyházak istentiszteleti szolgálatára. A református lelkipásztoraink orációját illető elismerés egyoldalú volna, hogyha ugyanakkor nemoznánk igehirdetésünk nyelvének és stílusának jelenkori romlásáról. Az általános nyelvromlás és kulturális el-

szegényedés hatása alól papjaink, lelkészeink sem vonhatták ki magukat. A nacionálkommunista és ateista korszak súlyos károkat okozott a lelkészutánpótlás és az egyházi szolgálat minősége terén, amit az igehirdetés nyelvezete és színvonala is megcsínylett. Ennek a problémának már az én teológiai hallgatói időmben is tudatában voltunk, amikor is – egyebek mellett – az anyanyelvi és irodalmi oktatás bevezetését szorgalmaztuk a teológián – annál is inkább, mivel a román nyelv és irodalom tanításáról szorgalelkűen gondoskodtak.

Elmondhatjuk, hogy a rendszerváltozás után a kolozsvári teológiai intézetben végre bevezették a magyarnyelv-órákat. Azóta azonban az előretörő szekularizációnak és a digitális kommunikáció térhódításának tulajdoníthatóan újabb káros hatások érik nyelvünket és igehirdetésünket, kisebbségi létünk „lábnyomai” pedig tovább szaporodnak.

Déry Tibor mutat rá egyik írásában, hogy milyen nagy a felelőssége azoknak, „akiket mesterségük vagy hivataluk közéleti szereplésre, a nyilvánosság előtti írásbeli vagy szóbeli gondolatközlésre jogosít fel”. Megítélésem szerint ehhez a „tollforgató elithez” sorolható egész magyar papságunk, egyházaink lelkészi kara, akik nyelvi és gondolati mintát nyújtanak a lehető legszélesebb néprétegnek: a templomjáró és igehallgató emberek közösségének. Ezen gyakorló keresztények társadalmi reprezentativitása igencsak jelentékeny.

Mindezeket szem előtt tartva a nyelvművelést, az anyanyelv nemes ügyét egyházainknak is a szívükön kell hordozniuk. A magyar nyelv őreiként – a másfél száz éves Magyar Nyelvőr széles táborában – szent hivatásuknak kell ismerniük, hogy lankadatlanul tovább „vigyázzanak a strázsán”.